

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ ΗΘΙΚΑ ΝΙΚΟΜΑΧΕΙΑ ΕΝΟΤΗΤΑ 12^Η

ΤΙΤΛΟΣ: ΔΙΑΝΟΗΤΙΚΗ ΚΑΙ ΗΘΙΚΗ ΑΡΕΤΗ / ΤΑΙΡΙΑΖΕΙ ΣΤΗ ΦΥΣΗ ΜΑΣ Η ΗΘΙΚΗ ΑΡΕΤΗ;

ΟΙ ΗΘΙΚΕΣ ΑΡΕΤΕΣ (ΜΕΣΟ) ΚΑΛΛΙΕΡΓΟΥΝΤΑΙ ΜΕ ΤΗ ΣΥΝΗΘΕΙΑ ΚΑΙ ΟΔΗΓΟΥΝ ΣΤΗΝ ΤΕΛΕΙΩΣΗ (ΕΥΔΑΙΜΟΝΙΑ)

Δύο λοιπόν, όπως είδαμε είναι τα είδη της αρετής, η διανοητική και η ηθική. Η διανοητική χρωστάει και τη γέννηση της και την αύξηση της κατά κύριο λόγο στη διδασκαλία (γι αυτό εκείνο που χρειάζεται για αυτήν είναι η πείρα και ο χρόνος), ενώ η ηθική αρετή είναι αποτέλεσμα του έθους (και το ίδιο της το όνομα άλλωστε μικρή μόνο διαφορά παρουσιάζει από τη λέξη έθος). Αυτό ακριβώς κάνει φανερό ότι καμιά ηθική αρετή δεν υπάρχει μέσα μας εκ φύσεως. Πραγματικά δεν υπάρχει πράγμα εφοδιασμένο από τη φύση με κάποιες ιδιότητες που να μπορείς να το συνηθίσεις να αποκτήσει άλλες ιδιότητες. Παράδειγμα η πέτρα: καμωμένη από τη φύση να πηγαίνει προς τα κάτω, δεν είναι δυνατό να συνηθίσει να πηγαίνει προς τα πάνω έστω κι αν χιλιάδες φορές προσπαθήσει κάποιος να τις το μάθει πετώντας την και ξαναπετώντας την προς τα πάνω. Ούτε η φωτιά μπορεί να συνηθίζει να πηγαίνει προς τα κάτω. Γενικά, δεν υπάρχει πράγμα καμωμένο από τη φύση να συμπεριφέρεται με έναν ορισμένο τρόπο, που να μπορεί να συνηθίσει να συμπεριφέρεται με άλλον τρόπο. Συμπέρασμα: οι αρετές δεν υπάρχουν μέσα μας εκ φύσεως – ούτε όμως είναι αντίθετη προς τη φύση μας η γένεση τους μέσα μας: η φύση μας έκανε επιδεκτικούς στις αρετές, τέλειοι όμως σ' αυτές γινόμαστε με τη διαδικασία του έθους.

Η ΗΘΙΚΗ ΑΡΕΤΗ ΚΑΛΛΙΕΡΓΕΙΤΑΙ ΜΕ ΤΗΝ ΗΘΙΚΗ ΠΡΑΞΗ (ΔΥΝΑΜΕΙ / ΕΝΕΡΓΕΙΑ)

Επιπλέον, όσα έχουμε από τη φύση πρώτα, έχουμε τη δυνατότητά τους να ενεργήσουν και ύστερα φτάνουμε στις αντίστοιχες ενέργειες (το πράγμα γίνεται φανερό στις αισθήσεις μας. Πράγματι, τις αισθήσεις της όρασης και της ακοής δεν τις αποκτήσαμε έχοντας δει ή έχοντας ακούσει πολλές φορές αλλά, αντίθετα, έχοντας τις κάναμε χρήση τους. Δεν τις αποκτήσαμε με τη χρήση). Τις αρετές όμως τις αποκτούμε αφού πρώτα τις εφαρμόσουμε στη πράξη – όπως ακριβώς γίνεται και στις υπόλοιπες τέχνες. Τα πράγματα δηλαδή που πρέπει πρώτα να τα μάθουμε προτού αρχίσουμε να τα κάνουμε, τα μαθαίνουμε κάνοντάς τα. Π.χ. οικοδόμοι γίνονται χτίζοντας σπίτια, κιθαριστές παίζοντας κιθάρα. Κατά τον ίδιο τρόπο γινόμαστε δίκαιοι κάνοντας δίκαιες πράξεις, σώφρονες κάνοντας σώφρονες πράξεις, ανδρείοι κάνοντας ανδρείες πράξεις.

ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΑ ΣΧΟΛΙΑ

Διττής δὴ τῆς ἀρετῆς οὐσῆς, τῆς μὲν διανοητικῆς τῆς δὲ ἠθικῆς,

Ο μεγάλος Σταγειρίτης φιλόσοφος διαχωρίζει τις αρετές σε **ηθικές και σε διανοητικές**. Βέβαια η αρχική σημασία της έννοιας αρετή είναι πολύ ευρύτερη για τους αρχαίους και σήμαινε την θετική διαφορά κάποιου προσώπου, ζώου ή πράγματος έναντι του άλλου. Η διανοητική αρετή του Αριστοτέλη λοιπόν αφορά στην υπεροχή της διάνοιας του ανθρώπου. Αυτό σημαίνει ότι ο έχων διανοητική αρετή υπερέχει έναντι άλλων που δεν την διαθέτουν και διακριτικά στοιχεία της αρετής αυτής είναι η παρατηρητικότητα, η κριτική ικανότητα, η δυνατότητα της σύνθεσης και της ανάλυσης, η σοφία και άλλες πολλές. Το σημαντικό με τις διανοητικές αρετές κατά τον Αριστοτέλη είναι ότι τις περισσότερες φορές αναπτύσσονται με τη διδασκαλία και λέει τις περισσότερες διότι δεν αποκλείει και τον έμφυτο παράγοντα, τις προδιαθέσεις, την φύση λοιπόν του ανθρώπου. Είναι λοιπόν διδακτή η διανοητική αρετή και πραγματοποιείται σε βάθος χρόνου και ύστερα από πολύ και επίμονη προσπάθεια με την κύρια ευθύνη να βαραίνει τις πλάτες του διδασκάλου. Η ομοιότητα με την υπόσχεση του Πρωταγόρα στον ομώνυμο Πλατωνικό διάλογο είναι εμφανής. Εκεί υπόσχεται ο σοφιστής ότι μπορεί να διδάξει την πολιτική αρετή και αποδεικνύει το διδακτό της και με τον μύθο αλλά και με εμπειρικά επιχειρήματα. Την ίδια ακριβώς μέθοδο, πλὴν του μύθου, θα ασπαστεί και ο Αριστοτέλης.

Σε αντιδιαστολή προς την διανοητική αρετή υπάρχει και η ηθική αρετή που δεν αναφέρεται στην υπεροχή της διανοίας αλλά στην υπεροχή της συμπεριφοράς και του ήθους μας. Δηλώνει αρετές του χαρακτήρα μας που προκαλούν τον έπαινο όπως η μεγαλοψυχία, η συνεργασία, η εργατικότητα. Η ηθική αρετή καλλιεργείται από το ίδιο το άτομο και αυτή όπως και η διανοητική σε βάθος χρόνου με την εξάσκηση και την εμπειρία αλλά και διαμέσου του εθισμού. Σίγουρα εννοεί ότι οι ηθικές αρετές καλλιεργούνται από την μικρή ηλικία πρώτα μέσα στο οικογενειακό περιβάλλον όπου το παιδί «τρίβεται» με την οικογένεια του και εξοικειώνεται με βασικές αρχές συμπεριφοράς τόσο προς τους οικείους του όσο και προς τους γύρω του. Αυτή η εξοικείωση διευρύνεται αργότερα μέσα από τις τάξεις του σχολείου και των συνομιλήκων που και εκείνοι εθίζουν το παιδί σε κανόνες συμπεριφοράς. Τέλος, εθισμός στις ηθικές αρχές επιτυγχάνεται μέσα στην ευρύτερη κοινωνία που οι παγιωμένες και αποδεκτές συμπεριφορές υποχρεώνουν τους περισσότερους στην τήρησή τους. Για ενίσχυση της θέσης του ο φιλόσοφος ανατρέπει στην ετυμολογική συγγένεια της λέξης «ήθος» με τη λέξη «έθος». Αυτό που επιχειρεί όπως και πολλοί άλλοι της εποχής του είναι να αναζητήσει την πραγματική σημασία της λέξης ήθος στην ετυμολογία τους, στην προέλευσή τους. Μάλιστα ο φιλόσοφος ήταν βαθιά πεπεισμένος ότι το ήθος (= ο χαρακτήρας) δεν είναι απλώς συναρτημένο προς το έθος (= συνήθεια, εθισμός) αλλά ότι εξαρτάται σε απόλυτο βαθμό απ' αυτό.

.Προς το τέλος μάλιστα των Ηθικών Νικομαχείων αναφέροντας πόσο δύσκολο είναι να εισαχθεί στις ψυχές των νέων το ευγενές ήθος επειδή ταλαιπωρούνται από τα πάθη και τις ηδονές καταλήγει να αποκλείσει τη φύση, η οποία δεν εξαρτάται από εμάς αλλά είναι κάτι δοτό, αλλά και τη διδασχή η οποία δεν έχει τα αναμενόμενα αποτελέσματα σε όλους και να τονίσει τη σημασία που έχει « να καλλιεργηθεί η ψυχή του νέου με τα «έθη», δηλαδή με σύστημα και υπομονή όπως ακριβώς καλλιεργείται η γη «που θα θρέψει το σπόρο». Αυτές τις περί «έθους» απόψεις ο Αριστοτέλης τις έχει ακούσει και διδαχθεί από τον δάσκαλο του τον Πλάτωνα στην Ακαδημία και ο οποίος τόνιζε ότι όσο το δυνατόν νωρίτερα τόσο καλύτερα θα είναι τα αποτελέσματα και οι επιδράσεις που θα εντυπωθούν στο παιδί.

ἐξ οὗ καὶ δῆλον ὅτι οὐδεμία τῶν ἠθικῶν ἀρετῶν φύσει ἡμῖν ἐγγίνεται·

Με τη φράση αυτή ο φιλόσοφος έρχεται να ανατρέπει αντιλήψεις χιλιάδων ετών που όριζαν ότι η αρετή είναι κάτι που δίνεται ή δεν δίνεται από τη φύση από την γέννηση του στον άνθρωπο. Στηριγμένοι πάνω σ' αυτήν την αντίληψη οι αριστοκρατικοί κύκλοι κυβέρνησαν και διέπραξαν πολλές ανομίες εις βάρος των φτωχών και ταπεινών. Χαρακτηριστική των ομηρικών αντιλήψεων είναι η σκηνή με τον αοιδό Φήμιο λίγο μετά τη μνηστηροφονία, ο οποίος πέφτει γονατιστός μπροστά στον Οδυσσέα και τον ικετεύει να τον λυπηθεί διότι από ανάγκη και μόνο τραγουδούσε για τους μνηστήρες. Τότε αναφέρει ο Φήμιος για τη τέχνη του: « μόνος μου το ' μαθα, μου φύσηξε λογής- λογής τραγούδια κάποιος θεός στα φρένα (= στο μυαλό). Σε μια εποχή λοιπόν που η λέξη αρετή σημαίνει ακόμα την κάθε ικανότητα του ατόμου, η φράση αυτή του Φήμιου δηλώνει ξεκάθαρα την παλιά ελληνική αντίληψη πως αν ο τεχνίτης έχει μια συγκεκριμένη δεξιότητα, αυτήν την χρωστάει βέβαια στη μάθηση, τη χρωστάει όμως και στη χάρη, τη δωρεά κάποιας θεότητας. Αργότερα ο Πίνδαρος στον ένατο Ολυμπιονικό του κάνει φανερό ότι η παλιά ομηρική αντίληψη εξακολουθεί να ναι παρούσα. Αναφέρει: « Πάνω απ' όλα το προίκιμα στέκει που χει η φύση δοσμένο στον άνθρωπο και μακάρι οι μαθητές με αξιοσύνη να κερδίζουν την δόξα» Αυτή λοιπόν η παλιά αριστοκρατική αντίληψη που εξυψώνει τον άνθρωπο που έχει το χάρισμα του θεού και αποδίδει ελάχιστη σημασία σε όσα καταφέρνει να μάθει ο άνθρωπος μόνος του δεν είναι πια αποδεκτή από τον Αριστοτέλη.

οἷον ὁ λίθος οὐδὲ τὸ πῦρ κάτω.

Ο φιλόσοφος είναι από τους λίγους εκείνους που χρησιμοποίησε τα απλά δεδομένα της εμπειρίας, της απλής καθημερινής ζωής ως αφετηρία της σκέψης του. Σωστά έχει ειπωθεί ότι «η πολιτική του φιλοσοφία αναπτύχθηκε από τους διαλογισμούς του σχετικά με τη ζωή στο πλαίσιο ενός νοικοκυριού». Πραγματικά, «συχνά ένα μόνο εμπειρικό δεδομένο

μπορεί να είναι γι αυτόν ικανοποιητική βάση για να προχωρήσει σε μια θεωρία με συνέπειες μεγάλης σημασίας». Αλλωστε αυτό το αμείωτο ενδιαφέρον του Αριστοτέλη για τα απλά καθημερινά πράγματα τον έκανε τον πρώτο μελετητή των ζώων και των φυτών.

ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΑ ΣΧΟΛΙΑ

Το χρονικό επίρρημα **ἔτι** με το οποίο ξεκινάει η νέα παράγραφος δηλώνει ή ότι εισάγει ένα καινούργιο επιχείρημα που έρχεται να προστεθεί στο προηγούμενο επιχείρημα ή ότι προχωρεί σε μια βαθύτερη εξέταση του θέματος που τον απασχολεί. Τον πρώτο του συλλογισμό –επιχείρημα στην προσπάθεια του να αποδείξει ότι η ηθική αρετή δεν υπάρχει μέσα μας εκ φύσεως τον είδαμε στην προηγούμενη ενότητα. Το δεύτερο έχει την ακόλουθη μορφή:

ΠΡΟΚΕΙΜΕΝΗ ΠΡΩΤΗ

Κάποια πράγματα ο άνθρωπος τα 'χει εκ φύσεως (όραση, ακοή). Στη περίπτωση αυτή κάνουμε τη διαπίστωση ότι στην αρχή αυτά υπάρχουν μέσα μας ως δυνατότητες και αργότερα προχωρούμε στις σχετικές ενέργειες (επειδή γεννιόμαστε με την ικανότητα να βλέπουμε, «αρχίζουμε κάποια στιγμή να βλέπουμε», ή επειδή γεννιόμαστε με την ικανότητα να ακούμε «αρχίζουμε κάποια στιγμή να ακούμε»).

ΠΡΟΚΕΙΜΕΝΗ ΔΕΥΤΕΡΗ

Δε συμβαίνει το ίδιο με τις αρετές. Στη περίπτωση τους πρέπει να προηγηθούν οι ενέργειες, η πρακτική εφαρμογή τους, αν είναι να βρεθούμε κάποια στιγμή να έχουμε πια την κάθε επιμέρους ιδιότητα = ικανότητα να συμπεριφερόμαστε έτσι ή έτσι.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ

Αν τα πράγματα έχουν έτσι αυτό σημαίνει ότι οι αρετές δεν ανήκουν σ' εκείνα που ο άνθρωπος τα έχει εκ φύσεως.

Σημαντικότερο κεφάλαιο στη σκέψη του Αριστοτέλη αποτελεί η –συχνά αντιθετική- διάκριση των εννοιών **δύναμις και ενέργεια**. Με την πρώτη, **δύναμις**, ο φιλόσοφος εννοεί τη δυνατότητα που έχει ένα πράγμα ή ένα όν να γίνει ή να κάνει κάτι. Η δεύτερη, **η ενέργεια**, είναι η πραγμάτωση αυτής της δυνατότητας του πράγματος ή του όντος. Κατά τον ίδιο, στο αντιθετικό αυτό ζευγάρι δύναμις-ενέργεια η δεύτερη, η **ενέργεια**, είναι εκείνη με τη μεγαλύτερη αξία από την δύναμιν. Στο συγκεκριμένο πάντως δεν κάνει αξιολογική εκτίμηση αλλά μόνο χρονική αξιολόγηση. Οι δυνάμεις προηγούνται χρονικά των ενεργειών και όχι λογικά ή οντολογικά.

Ο φιλόσοφος μας μιλάει σε ένα άλλο έργο του για τριών ειδών **δυνάμεις**: εκείνες που έχουμε από τη γέννηση μας (συγγενείς), εκείνες που αποκτάμε με το έθος, δηλαδή με την άσκηση και με εκείνες που αποκτάμε με τη μάθηση. Στη πρώτη κατηγορία μνημονεύει ως παράδειγμα τις αισθήσεις (όραση, ακοή). Για τη δεύτερη κατηγορία αναφέρει την ικανότητα μας να παίζουμε αυλό(αυλείν) και τέλος στη τρίτη κατηγορία αυτό που εμείς θα λέγαμε σήμερα επιστημονικές γνώσεις που ο φιλόσοφος τις ονομάζει τέχνες.

Λίγο πιο κάτω ο Αριστοτέλης συνδέει τις δύο πρώτες κατηγορίες με το λογικό στοιχείο του ανθρώπου και τη πρώτη με το άλογο. Με τον τρόπο αυτό βέβαια φέρνει σε αντιπαράθεση τις δύο δεύτερες κατηγορίες με την πρώτη και με τον τρόπο αυτό κάνει φανερό ότι το έθος εμπεριέχει κάποιο στοιχείο λογικής.

Συσχετίζοντας αυτό με τη διδασκαλία του Αριστοτέλη ότι η ηθική αρετή προϋποθέτει το έθος αντιλαμβανόμαστε τη πίστη του ότι οι ηθικές αρετές σχετίζονται με το επιθυμητικό μέρος της ψυχής, όπου το λογικό στοιχείο μας συνδυάζεται με το ά-λογο.

Η ΑΡΕΤΗ ΧΩΡΙΖΕΤΑΙ

ΣΤΗ

ΔΙΑΝΟΗΤΙΚΗ ΑΡΕΤΗ

Σοφία, νους, ευσιότητα, τέχνη, φρόνησις (Λογικό μέρος)

ΗΘΙΚΗ ΑΡΕΤΗ

Ανδρεία, σωφροσύνη, δικαιοσύνη (Επιθυμητικό μέρος)

→ Η διανοητική αρετή οφείλει την γέννηση της στη διδασκαλία και χρειάζεται εμπειρία και χρόνο

→ Η ηθική αρετή οφείλει την αύξησή της στο έθος (συνήθεια, δια της επανάληψης) και εκεί οφείλει το όνομά της. Αποκλειστικά υπεύθυνος ο άνθρωπος για την κατάκτησή τους.

ΤΟ ΠΡΩΤΟ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑ ΤΟΥ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗ

1η προκείμενη: όσα πράγματα είναι εκ φύσεως δεν αλλάζουν με καμία διαδικασία εθισμού (πέτρα/πυρ)

2η προκείμενη: η ηθική αρετή δεν γεννιέται παρά μόνο με τον εθισμό

ΚΑΤΑ ΣΥΝΕΠΕΙΑ

Οι ηθικές αρετές δεν υπάρχουν μέσα μας εκ φύσεως και αυτό το δηλώνει το όνομά τους

ΑΛΛΑ ΚΑΙ

Η ίδια η φύση

- Με το παράδειγμα της πέτρας και
- το παράδειγμα της φωτιάς αποδεικνύουν ότι **τα εκ φύσεως δεν μεταβάλλονται**

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ

Οι αρετές δεν είναι αντίθετες στη φύση μας ούτε υπάρχουν μέσα μας εκ φύσεως. Η φύση και ο άνθρωπος δρούν παράλληλα ώστε να γίνουν κτήμα του ατόμου οι ηθικές αρετές.

ΤΟ ΔΕΥΤΕΡΟ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑ ΤΟΥ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗ

ΟΙ ΗΘΙΚΕΣ ΑΡΕΤΕΣ ΔΕΝ ΕΙΝΑΙ ΕΚ ΦΥΣΕΩΣ (επαγωγικό)

ΟΣΑ ΕΧΟΥΜΕ ΕΚ ΦΥΣΕΩΣ,
ΟΠΩΣ Η ΟΡΑΣΗ

ΕΧΟΥΜΕ ΠΡΩΤΑ ΤΗ
**ΔΥΝΑΤΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΥΣΤΕΡΑ
ΤΗΝ ΕΝΕΡΓΕΙΑ**

ΣΤΗ ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΩΝ ΑΡΕΤΩΝ ΟΜΩΣ

**ΠΡΩΤΑ ΕΝΕΡΓΟΥΜΕ ΚΑΙ ΥΣΤΕΡΑ
ΑΠΟΚΤΟΥΜΕ ΤΗΝ ΗΘΙΚΗ ΑΡΕΤΗ**

ΜΟΡΦΟΛΟΓΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΠΟΥ ΕΝΙΣΧΥΟΥΝ ΤΑ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΑ

- Χρήση εμπειρικών παραδειγμάτων (πέτρα / φωτιά) (οικοδόμοι/κιθαριστές)
- Το ίδιο συμβαίνει και με τις άλλες τέχνες. Χτίζοντας γίνεσαι χτίστης (αναλογική μέθοδος)
- Χρήση αντιθέσεων (προτερόχρονο-υστερόχρονο) (δυνάμειος – ενεργείας)
- Επανάληψη σημαντικών εννοιών : εθισμός
- Παρατακτική σύνδεση/ συσσώρευση αρνήσεων.

Αιρετικό ερώτημα: τα δίκαια πράττοντες δίκαιοι γιγνόμεθα: δεν υπάρχει αντίφαση σε αυτή τη θέση;

Δεν είμαστε δίκαιοι ήδη όταν κάνουμε δίκαια πράγματα;

Προϋποθέσεις ώστε η ενέργεια να είναι ενάρετη

- συνείδηση της πράξης από τον άνθρωπο,
- συνειδητή επιλογή και προτίμηση της πράξης,
- και ενστερνισμός των πράξεων ως μόνιμων στοιχείων του χαρακτήρα του

ΑΣΚΗΣΕΙΣ ΣΗΜΑΣΙΟΛΟΓΙΚΕΣ –ΕΤΥΜΟΛΟΓΙΚΕΣ

1. Γράψε συνώνυμα των παρακάτω ρημάτων

- ☐ αποδίδομεν.....
- ☐ ἐνεργείας.....
- ☐ ῥιπτῶν
- ☐ λαμβάνομεν

2. Σχημάτισε επιρρήματα με τις λέξεις που σου δίνονται

- ☐ Τεχνῶν:.....
- ☐ Φῦσιν.....
- ☐ ἰδεῖν:.....
- ☐ ἐνεργείας:.....

3. Γράψε ρηματικά επίθετα σε –τος απλά ή σύνθετα ομμόριζα με τα παρακάτω ρήματα.

- ☐ Λαμβάνω:.....
- ☐ Πράττοντες:.....

4. Ετυμολόγησε τις παρακάτω λέξεις

- ☐ αποδίδομεν:.....
- ☐ οἰκοδόμοι:.....
- ☐ ἐνεργήσαντες :.....

5. Χρησιμοποιώντας τις παραγωγικές καταλήξεις –ίκος, -ίμος, -τικός, -ειος σχημάτισε παράγωγες λέξεις απλές ή σύνθετες ομόριζες των λέξεων που σου δίνονται.

- ☐ φέρεσθαι.....
- ☐ τεχνῶν:.....
- ☐ ἔσχηκε:.....
- ☐ ἀκοῦσαι:.....
- ☐ ἀνδρεῖοι:.....
- ☐ οἰκοδόμοι:.....
- ☐ αἰσθήσεων:.....
- ☐ ἐχρησάμεθα:.....
- ☐ ἐνεργήσαντες:.....

6. Από το θέμα του αορίστου των παρακάτω ρημάτων σχημάτισε δύο παράγωγα απλά ή σύνθετα

- ☐ ἰδεῖν :.....
- ☐ ἐλάβομεν:.....
- ☐ ἔσχηκε:.....
- ☐ πεφυκόντων:.....

7. Συμπλήρωσε τα κενά των προτάσεων με παράγωγες σύνθετες λέξεις της λέξης τῶν αἰσθήσεων

- ☐ Ο σεισμός δεν έγινελόγω του μεγάλου εστιακού βάθους του.
- ☐ Ο θάνατος που έρχεταιστη μάχη είναι ο πιο ωραίος θάνατος κατά τον Περικλή.
- ☐ Η χρήσηουσιών μέσα στα κέντρα διασκέδασης μπορεί να οδηγήσει στο θάνατο αρκετούς νέους.

1. ἡ μὲν διανοητική...: Στη σ. 152 εξ. εξηγήσαμε πώς ο Αριστοτέλης έφτασε στη διάκριση ηθικών και διανοητικών αρετών. Ο μαθητής γνωρίζει εξάλλου ότι το θέμα «κατά πόσον είναι διδακτὴ ἡ αρετή» είχε ήδη απασχολήσει σε πολύ μεγάλο βαθμό την πριν από τον Αριστοτέλη ελληνική διανόηση (βλ. σ' αυτό εδώ το βιβλίο όσα λέγονται εν σχέσει με το θέμα αυτό στα αποσπάσματα που επιλέχθηκαν από τον πλατωνικό Πρωταγόρα). Στο πρώτο λοιπόν κείμενο που διαβάζουμε εδώ από τα *Ηθικά Νικομάχεια* γίνεται από τον Αριστοτέλη μια πολύ ενδιαφέρουσα παρατήρηση (στην πραγματικότητα με την παρατήρησή του αυτή ο Αριστοτέλης δηλώνει την πιο προσωπική του θέση απέναντι στο πολυσυζητημένο θέμα): η διανοητική αρετή προϋποθέτει κατά κύριο λόγο τη διδασκαλία, κάτι που, βέβαια, θα πει πως και η απόκτηση και η αύξησή της είναι σε πολύ μεγάλο βαθμό συναρτημένες α) με τον χρόνο (= η "διδασκαλία" δεν μπορεί παρά να απλωθεί σε μια έκταση χρόνου) και β) με την πείρα που το άτομο αποκτά σιγά σιγά, πάλι επομένως σε μια έκταση χρόνου· σε αντίθεση με τη διανοητική η ηθική αρετή προϋποθέτει σε απόλυτο βαθμό τη θέληση του ατόμου να "εθισθεί" σιγά σιγά (πάλι επομένως σε μια όχι μικρή διάρκεια χρόνου) σε έναν συγκεκριμένο τρόπο συμπεριφοράς (= με την ομοιότροπη επανάληψη των ίδιων ενεργειών). Όλα αυτά θα πουν πως στην περίπτωση της διανοητικής αρετής το βάρος πέφτει στον "δάσκαλο" (αυτός δηλαδή έχει την κύρια ευθύνη για τη μετάδοσή της), ενώ στην περίπτωση της ηθικής αρετής την ευθύνη για την απόκτησή της την έχει ο "μαθητής" = το ασκούμενο, το "εθιζόμενο" άτομο. Σοφός λοιπόν (= φορέας γνώσεων) γίνεται κανείς κατά κύριο λόγο με τη βοήθεια και τη συμπαράσταση ενός δασκάλου, αγαθός όμως (= φορέας αρετής) γίνεται α) με τη θέλησή του (πράγμα που κατά βάθος σημαίνει προσωπική επιλογή) και β) με την επιμονή του στη διαδικασία της άσκησης.

2. ὅθεν καὶ τοῦνομα ἔσχηκε: Δεν ἦταν καθόλου λίγες οι φορές που οι αρχαίοι Ἕλληνες επιχειρούσαν να ετυμολογήσουν τις λέξεις τους (= να βρουν την αληθινή, την αρχική τους σημασία). Τότε όμως δεν είχε ακόμη ανακαλυφθεί ούτε ότι τις γλώσσες τις κυβερνούν νόμοι, που έχουν την ίδια με τους φυσικούς νόμους αυστηρότητα, ούτε ποιοι ακριβώς νόμοι κυβερνούσαν τη δική τους γλώσσα. Δεν είναι λοιπόν παράδοξο ότι τις πιο πολλές φορές οι αρχαίοι Ἕλληνες σοφοί έπεφταν έξω στις ετυμολογίες τους (παράδειγμα οι πιο πολλές από τις ετυμολογίες του Πλάτωνα στον διάλογό του Κρατύλος). Στην περίπτωση που μας απασχολεί, ο ετυμολογικός συσχετισμός των λέξεων ἦθος και ἔθος είναι, βέβαια, σωστός, για μας όμως που ξέρουμε πως ἦταν πολύ περισσότερες οι λαθεμένες ετυμολογίες των αρχαίων καταντά να έχει πολύ μεγαλύτερη σημασία το γεγονός ότι, άρα, συχνά οι αρχαίοι σοφοί βάσιζαν τις σκέψεις τους και τους συλλογισμούς τους πάνω σε γλωσσικές επισημάνσεις που δεν πετύχαιναν το σωστό. Το ίδιο έγινε πολλές φορές και με τον Αριστοτέλη, που έχοντας πάθος με την ανακάλυψη των πραγματικών σημασιών των λέξεων και πιστεύοντας ότι ἦταν σε θέση να τις ανακαλύπτει, οδηγήθηκε όχι λίγες φορές σε συλλογισμούς που δεν καθρέφτιζαν την πραγματικότητα. Ας το πούμε σε κάπως αυστηρότερα φιλοσοφική γλώσσα: Ο Αριστοτέλης πίστευε στην ταυτότητα «λέγεσθαι = εἶναι»: αυτό θα πει ότι ο Αριστοτέλης πίστευε πως ένα πράγμα "υπάρχει" ή "είναι έτσι" αφού η γλώσσα το εμφανίζει ως "υπάρχον" ή ως "τέτοιας λογής": ο Αριστοτέλης δηλαδή έδινε οντολογικό περιεχόμενο στις λέξεις. — Στο θέμα, βέβαια, που δόθηκε για συζήτηση στην τάξη θα ἦταν υπεραρκετό να δοθεί από τους μαθητές η απάντηση ότι ο Αριστοτέλης πιστεύει ότι τα πράγματα είναι ακριβώς έτσι όπως τα δηλώνουν οι λέξεις (μακάρι να προχωρήσουν στη συνέχεια και στην επισήμανση ότι η πίστη αυτή του Αριστοτέλη γίνεται από κει και πέρα καθοριστική για τη διαμόρφωση των συλλογισμών του και για την εξαγωγή των συμπερασμάτων του).

3. ἔξ οὗ καὶ δῆλον...: Ὅπως εἶναι γνωστό, κάθε "συμπέρασμα" εἶναι το λογικό αποτέλεσμα που προκύπτει από την αποδοχή του περιεχομένου δύο "προκείμενων" προτάσεων. Παράδειγμα: α) «Όλα τα κήτη εἶναι θηλαστικά», β) «Τα δελφίνια εἶναι κήτη» – άρα: «Τα δελφίνια εἶναι θηλαστικά». Στην περίπτωση μας: α) «Όλα τα πράγματα που εἶναι καμωμένα από τη φύση έχουν έναν συγκεκριμένο τρόπο συμπεριφοράς, που σε καμιά περίπτωση δεν μπορεί να αλλάξει με μια διαδικασία υπομονετικού και επαναλαμβανόμενου εθισμού», β) «Η ηθική αρετή δεν υπάρχει άλλος τρόπος να γεννηθεί παρά μόνο με τον εθισμό» – άρα: «Η ηθική αρετή δεν υπάρχει μέσα μας εκ φύσεως».

τα δίκαια πράττοντες δίκαιοι γινόμεθα

τὰ δίκαια πράττοντες δίκαιοι γινόμεθα: Λίγο πιο κάτω (1105 a 17 εξ.) ο Αριστοτέλης αισθάνθηκε πως με τη διαβεβαίωσή του αυτή θα έφερνε τους αναγνώστες του σε αμηχανία:

«Μπορεί, βέβαια, να παραξενευτεί κανείς και να ρωτήσει τι εννοούμε όταν λέμε ότι —υποχρεωτικά— δίκαιοι γινόμαστε πράττοντας δίκαιες πράξεις, σώφρονες πράττοντας σώφρονες πράξεις, αφού οι άνθρωποι που πράττουν δίκαιες και σώφρονες πράξεις είναι ήδη δίκαιοι και σώφρονες, ακριβώς όπως είναι ήδη γραμματικοί και μουσικοί όσοι πράττουν τα γραμματικά και τα μουσικά. Ή μήπως δεν είναι έτσι τα πράγματα ούτε στις "τέχνες"; Γιατί μπορεί κανείς να κάνει κάτι το γραμματικό και στην τύχη, ή με την υπόδειξη ενός άλλου. Τότε μόνο λοιπόν θα είναι κανείς γραμματικός, όταν α) θα έχει κάνει κάτι γραμματικό και β) θα το έχει κάνει με γραμματικό τρόπο, που πάει να πει: σύμφωνα με τη γραμματική που έχει μέσα του. Έπειτα η περίπτωση των τεχνών και η περίπτωση των αρετών δεν είναι ίδιες: γιατί τα προϊόντα των τεχνών την αξία τους την έχουν μέσα τους: είναι αρκετό,

επομένως, να παραχθούν έχοντας κάποια ποιότητα: όσα όμως γίνονται σύμφωνα με την τάδε ή την τάδε αρετή, δεν είναι πράξεις δικαιοσύνης ή σωφροσύνης απλώς αν έχουν αυτά ή αυτά τα χαρακτηριστικά, αλλά και αν αυτός που τα πράττει τα πράττει έχοντας κάποια συγκεκριμένα χαρακτηριστικά: πρώτα πρώτα αν ενεργεί έχοντας ακριβή γνώση: έπειτα αν οι πράξεις του είναι αποτέλεσμα επιλογής και προτίμησης, επιλογής μάλιστα και προτίμησης γι' αυτές καθαυτές τις πράξεις: τρίτον αν στον τρόπο με τον οποίο ενεργεί εμμένει σταθερά και αμετάβλητα. Για την κατοχή, βέβαια, των άλλων τεχνών όλα αυτά δεν λογαριάζονται ως όροι και προϋποθέσεις (μόνος όρος είναι εκεί η γνώση), για των αρετών όμως την κατοχή η γνώση δεν έχει καμία ή, έστω, έχει μικρή μόνο σημασία, ενώ τα υπόλοιπα έχουν όχι μικρή, αλλά τη μέγιστη σημασία: και τα δυο τους είναι το αποτέ-

λεσµα που προκύπτει από το ότι το άτοµο πράττει επανειληµµένα δίκαιες και σώφρονες πράξεις. Οι πράξεις λοιπόν λέγονται δίκαιες και σώφρονες, όταν είναι σαν αυτές που θα έκανε ο δίκαιος ή ο σώφρων άνθρωπος· δίκαιος όμως και σώφρων άνθρωπος δεν είναι αυτός που κάνει τις πράξεις αυτές, αλλά αυτός που τις κάνει και με τον τρόπο που τις κάνουν οι δίκαιοι και οι σώφρονες άνθρωποι. Σωστά λοιπόν λέµε ότι ο άνθρωπος γίνεται δίκαιος από τις επανειληµµένες πράξεις δικαιοσύνης, ή ότι ο άνθρωπος γίνεται σώφρων από τις επανειληµµένες πράξεις σωφροσύνης· άνθρωπος που δεν κάνει επανειληµµένα τις πράξεις αυτές, δεν πρόκειται ποτέ να αποκτήσει αυτές τις αρετές».

Όπως λοιπόν γραµµατικός είναι κανείς όχι µόνο «αν έχει κάνει κάτι γραµµατικό», αν έχει π.χ. διατυπώσει έναν γραµµατικό κανόνα (πράγµα που µπορεί να συμβεί και στην τύχη ή µε την καθοδήγηση κάποιου άλλου), αλλά —κυρίως— αν αυτό το γραµµατικό το «έχει κάνει µε γραµµατικό τρόπο», δουλεύοντας δηλαδή µε τη µέθοδο που είναι η ορισµένη της γραµµατικής επιστήµης, δηλαδή σύµφωνα µε τις ειδικές γνώσεις γραµµατικής που έχει φροντίσει να αποκτήσει και να αποθηκεύσει µέσα του, έτσι και δίκαιος, σώφρων ή ανδρείος είναι κανείς όχι µόνο όταν πράττει πράξεις δικαιοσύνης, σωφροσύνης ή ανδρείας, αλλ' όταν πράττει τις πράξεις αυτές α) έχοντας συνείδηση του τι πράττει, β) έχοντας επιλέξει ενσυνείδητα τις πράξεις αυτές και έχοντας δηλώσει καθαρά την προτίµησή του γι' αυτού του είδους τις πράξεις, γ) έχοντας κάνει τις πράξεις αυτές µόνιµο, σταθερό και αµετάβλητο τρόπο συµπεριφοράς του. Είναι φανερό ότι µε τις προϋποθέσεις αυτές λύνεται, πράγµατι, η αµηχανία του αναγνώστη, η *ἀπορία* του.

[Δεν θα ήταν, ίσως άσκοπο να εξηγηθεί µε αυτή την ευκαιρία στους µαθητές το αληθινό περιεχόµενο των αρχαίων —αλλά και δικών µας— λέξεων *ἀπορῶ* και *ἀπορία*. Να βοηθηθούν δηλαδή να καταλάβουν ότι το δεύτερο συνθετικό αυτών των λέξεων είναι η λέξη *πόρος*, που σήµαινε "πέραςµα", "έξοδος", "διέξοδος". άρα *ἀπορῶ* = "βρίσκοµαι κλεισµένος κάπου, και αισθάνοµαι πολύ άσχηµα που δεν µπορώ να βρω τρόπο να βγω". Τότε όμως το ρήµα *ἀπορῶ* πρέπει να είναι ένα από τα πιο ενδιαφέροντα ρήµατα της αρχαίας ελληνικής γλώσσας: το ρήµα έδειχνε πως το υποκείµενό του, το κάθε υποκείµενο, δεν µπορούσε να κάνει καµιά "ενέργεια", αλλά απλώς βρισκόταν σε µια (την πιο δυσάρεστη!) "κατάσταση", που ακριβώς όμως γι' αυτό αποκτούσε την πιο συµπαθητική κινητικότητα: πώς να δεχτείς να µείνεις για πάντα κλεισµένος κάπου και να µη ζητήσεις τη λύτρωσή σου; Η "απουσία" της ενέργειας, που όμως οδηγεί στην "παρουσία" —τελικά— της πιο αποτελεσµατικής ενέργειας! Νά γιατί το ρήµα *ἀπορῶ* ήταν από τα πιο κατάλληλα να λειτουργήσει στον χώρο της λογικής, στον χώρο του ανθρώπινου µυαλού και των αδιεξόδων του —αλλά και των λύσεων που βρίσκει· νά γιατί η *ἀπορία* είναι τελικά µια από τις πιο θετικές στιγµές του µυαλού µας.]

ΑΣΚΗΣΕΙΣ

A. ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΕΣ

1. Αναπτύξτε τον συλλογισμό του Αριστοτέλη και του τρόπους που τον τεκμηριώνει.
2. Ο φιλόσοφος θεωρεί ως το μόνο αξιόπιστο τρόπο για την ηθική αρετή τον εθισμό ενώ απορρίπτει τη διδασχά και τη φύση. Σχολιάστε τη θέση του και διατυπώστε την άποψη σας.

B. ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΕΣ

1. δέϊται, παρεκκλῖνον φέρεσθαι, ἐθισθείη, τελειούμενοις, πεφυκότων : να αντικατασταθούν χρονικά οι τύποι στο β ενικό της προστακτικής και εγκλιτικά στο τρίτο ενικό του χρόνου που βρίσκονται.
2. φέρεσθαι : εγκλιτική αντικατάσταση στο β ενικό και γ πληθυντικό αορίστου και των τριών φωνών.
3. τελειούμενοις: εγκλιτική αντικατάσταση στο β ενικό ενεστώτα και στις δύο φωνές +απαρέμφατο και μετοχές.

A . ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΕΣ

1. Ποιος είναι σε γενικές γραμμές ο δεύτερος συλλογισμός-επιχείρημα του φιλοσόφου.
2. Συμφωνείτε ή διαφωνείτε με το συμπέρασμα του Αριστοτέλη. Δικαιολογήστε την απάντησή σας.
3. Ποια είναι η σχέση «**των άλλων τεχνών και της αρετής**» κατά τον Αριστοτέλη;

B .ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΕΣ

1. **dei=n a)kou=sai a)podí/domen** : να γραφούν τα απαρέμφατα και οι μετοχές της μέσης φωνής
2. **e)xrhsa/meqa**: να κλιθεί όλος ο ενεστώτας και ο παρατατικός του ρήματος

